

DŽEMAL ČEHAJIĆ

PJESME FEVZIJE MOSTARCA NA TURSKOM JEZIKU

Tokom svoje istorije, jugosloveneski narodi su bili izloženi uticajima različitih kultura — grčko-rimske, bizantijske, germanske i osmanske islamske kulture. Budući da je dominacija i vlast Turaka u našim zemljama trajala dosta dugo, oko pet vijekova (od XV-og do XIX stoljeća), prirodno je da je i uticaj orijentalne osmanske kulture, a posebno književnosti, bio intenzivan i veoma snažan, naročito u Bosni i Hercegovini, a donekle i u Makedoniji, Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Fenomenalni izraz te islamske kulture i civilizacije su tri orijentalna jezika: arapski, turski i persijski. Svaki od njih imao je i posebnu ulogu u tome. Dok je arapski bio jezik teologije i prava, turski jezik državne uprave i administracije, dotle je persijski bio jezik umjetničke književnosti.

Rezultat takvih društvenih kretanja, prodiranja i prihvatanja orijentalne kulture bio je taj da su mnogi Jugoslaveni, školujući se i obrazujući u Istanbulu i drugim centrima islamskog Istoka, stvarali svoja djela na tri spomenuta jezika. Neki od njih, kao Nergisi iz Sarajeva (um. 1635) i Sabit Užićanin (um. 1712), a spominju se i mnogi drugi, zauzeli su istaknuto mjesto u istoriji turske književnosti.¹

Turska književnost, posebno poezija, bila je pod snažnim uticajem persijske literarne škole u Heratu, koja se odlikovala afinitetom k artizmu, koji je dostigao vrhunac u 15-om stoljeću na dvoru sultana Husayn Baykare (1469—1506) u Heratu, gdje su stvarala dva vodeća pjesnika otomanske poezije — Abd al-Rahman Ğami (1414—1492) na persijskom, i Mir Ali Šir Navā'i (1433—1498) na tursko-čagatajskom jeziku.² Duh škole — sufi-misticizam, i tendencija ka alegoričnom izražavanju — sada je potpuno zahvatio osmansku poeziju, kako lirsku, tako i epsko-romantičnu. Ljubavne romanse i njihovi junaci — Medžnun i Lejla, Husrev i Širina³ — izgubili su svoje profano obilježje i postali izraz težnje ka Bogu i sjedinjenja sa njim.

Prirodno je da je i književnost na orijentalnim jezicima u Bosni i drugim našim krajevima slijedila principe orijentalne-arapsko-per-

¹ Vid.: Alessio Bombaci, *Histoire de la Litterature Turque*, Paris, 1968, str. 319—21; V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964, str. 463—467.

² Vid.: Alessio Bombaci, isto, str. 118—135.

³ Vid. E. W. Gibb., *A History of Ottoman Poetry*, I. London 1958, str. 3—32.

sijske poetike kad su u pitanju — forma, žanr, ideal života, pa konačno i umjetnički ideal. Poezija, koja je bila religioznog, didaktičkog, gnomskog ili historijskog karaktera, njegovana je sa više interesa nego proza, koja je, uglavnom, bila zastupljena historiografijom. Međutim, umjetničkom prozom pisana su djela hagiografskog, anegdotskog i narativnog karaktera, te dokumenti administracije i putopisi.⁴

Međutim, treba apostrofirati činjenicu da su se pjesnici iz naših krajeva, pored toga što su usvojili principe arapsko-persijske poetike i književnosti, u isto vrijeme napajali izrazom i formama naše narodne poezije, pokazivali više realizma i odražavali dublje lokalni ambijent. Spajajući oboje — orijentalno i naše slavensko, stvorili su poseban žanr u turskoj poeziji. Sabit Užičanin, a prije njega i Derviš paša Bajezidagić (XVI—XVII v.), uspio je više od drugih da našom narodnom poezijom prožme svoje stvaranje i na taj način bogati izraz turske poezije. U njegovim pjesmama susrećemo se često sa izrazima koji su svojstveni jedino bosanskom žargonu turskog jezika. Tu posebnost stila i jezika istakao je i sam Sabit Užičanin u svom stihu:

»Sabite, novom ruhu umjetnosti sad-zasad nema cijene
u Istanbulu, ako na njem nema halepske marke!«⁵

Poezija prve polovine 18-og stoljeća, kada je živio i stvarao Fevzi Mostarac, produžava tokove klasične turske književnosti (1450—1600), mada se sve više i više osjeća tendencija za inspiracijom svakodnevnim životom i lokalnim ambijentom.

Kao i Derviš paša Bajezidagić, Sabit Užičanin i mnogi drugi naši pisci na orijentalnim jezicima, Fevzi je pisao svoja djela na turskom i persijskom jeziku. Naročitu pažnju naših književnih historičara i istraživača orijentalnih književnosti privuklo je njegovo djelo »Bulbulistan«. (Bašta slavuja) na persijskom jeziku.

Safvet beg Bašagić⁶ u svom djelu *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* i Mehmed Handžić⁷ u djelu *Književni rad Bosansko-hercegovačkih muslimana* daju kratke podatke o životu Fevzije i zadržavaju se samo na njegovom djelu Bulbulistanu, koje smo gore spomenuli. Mnogo više pažnje Fevziji posvetio je Milivoje Malić,⁸ koji je u svom djelu, zapravo doktorskoj disertaciji *Bulbulistan du Shaikh Fewzi du Mostar* (preveo je na francuski Bulbulistan) dao studiju o životu i djelu Fevzije. Pišući o životu Fevzije, Malić donosi i njegova tri kronograma u originalu i prevodu.

Rezultati mojih istraživanja u rukopisnim fondovima Orijentalnog instituta⁹ i Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu, te ru-

⁴ Vidi opširno: Alessio Bomba-
ci, isto, str. 37.

⁵ Vid.: Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo 1912, str. 128, 129.

⁶ S. Bašagić, isto, str. 148—150.

⁷ Mehmed Handžić, *Književni*

rad Bosansko-hercegovačkih muslimana, Sarajevo 1934, str. 64—65.

⁸ Milivoje Malić, *Bulbulistan du Shaikh Fewzi du Mostar*, Paris 1935.

⁹ Vid.: Rukopis, br. 115, 2936, 4322.

kopisnim fondovima Zavičajnog muzeja Hercegovine, Franjevačkog provincijalata i Arhiva Hercegovine u Mostaru¹⁰ pokazala su da se Fevzijino poetsko djelo sastoji od dvadeset pjesama na turskom jeziku. Ma koliko to izgledalo malo, Fevzijine pjesme na turskom, uz Bulbulistan na perjskom jeziku, bacaju više svjetlosti na literarno stvaralaštvo Fevzije i pružaju više podataka o njemu kao pjesniku i piscu.

Imamo vrlo malo podataka o životu ovog pjesnika. Rodio se u Blagaju, nedaleko od Mostara, u blizini izvora rijeke Bune, uz čije obale se širi plodna ravnica. Niže i srednje obrazovanje stekao je u Bosni, a studirao je u Istanbulu. Po završetku studija, živio je u Mostaru, gdje je kao šejh mevlevijske tekije držao ciklus predavanja iz mističkog djela *Mesnevije* Dželaluddin Rumija¹¹ (1207—1273—4). Takve podatke pružaju nam i stihovi pjesnika i Fevzijinovog savremenika Kudsija¹² iz Mostara:

»Šta je sa papagajom što sipa napjeve, naime sa Fevzijom?
Da uče persijski jezik slatki — dolazi li mnogo svijeta u sobu
starca srebrenog obraza?
Kad kazuje sadržaj i ističe vrijednost (djela), služi li na ponos
društvu prijatelja njegovo predavanje?«

Mada se ne zna u kom svojstvu Fevzija je učestvovao u bici pod Banjalukom (1737. god.) kada su Bosanci na čelu sa tadašnjim namjesnikom Hekim-oglu Ali-pašom¹³ izvojevali pobjedu nad Austrijancima, koju je Fevzija zabilježio u svoja tri kronograma na turskom jeziku. Umro je u Mostaru oko 1747. godine.

Literarno djelo Fevzije nije obimno. Kao derviš, a kasnije i šejh mevlevijskog reda, po nekim izvorima i muftija,¹⁴ Fevzija je u svom slobodnom vremenu pisao i bavio se literarnim radom, što je bila tradicija koju je mnogo njegovao ovaj red. Najznačajnije mu je djelo *Bulbulistan*, koji je napisao pod uticajem persijske klasične literature, koja je od začetka turske literature, sve do devetnaestog stoljeća, bila uzorak i model kako u estetsko-formalnom tako i idejnom pogledu piscima i pjesnicima turskog jezičnog područja. Djelo je napisano u stilu *Gulistana* Sadija iz Širaza (1213—1292) i *Baharestana* Abdurrahmana Džamija (1414—1492). To je zbirka moralno poučnih anegdota isprepletene stihovima koji predstavljaju suštinu misli i ideja datih u pričama. Većina anegdota potiče sa Orijenta,

¹⁰ Vid.: Rukopis br. 441, 667—
—R.

¹¹ Dželaluddin Rumi je veliki persijski pjesnik, pisac i mistik. On je poznat kao osnivač derviškog reda Mevlevija. Pogledati opširno u: J. Rypka, *History of Iranian Literature*, Holland 1968, str. 240—242.

¹² Kudsi — pjesnik iz Mostara i savremenik Fevzije. Vid.: S. Bašagić, isto, str. 149; M. Handžić, isto, str. 58.

¹³ Hekim — oglu Ali Paša (1689

—1768) je istaknuti turski namjesnik u Bosni (1736—40) i drugim provincijama Osmanskog carstva na istoku. (Vid.: *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb 1955, str. 67; Adem Handžić, *Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali Paša*, Prilozi za orijentalnu filologiju, V, (1954—55), str. 135—180.

¹⁴ U rukopisu br. 1257/950 koji se nalazi u zbirci Orijentalnog instituta u Sarajevu, na strani 20 umjesto potpisa stoji: Fewzi al-mufti li-Mostar (Fevzi, mostarski muftija).

mada ima izvjestan broj onih koje aludiraju na našu sredinu, na lokalni ambijent. U tom svom djelu Fevzija je slijedio moralno-didaktičku tendenciju koja se provlači kroz sve anegdote, koje su ne samo poučnog nego vrlo često i zabavnog karaktera.

Njegovo poetsko djelo na turskom jeziku, koje nas ovdje interesuje, sastoji se od dvadeset pjesama: tri kronograma,¹⁵ četiri gazela,¹⁶ jedne šarkije,¹⁷ elegije povodom smrti šejh Jusufa iz Mostara (um. 1707. god.), pjesme-munadžata¹⁸ i deset ilahija.¹⁹ One su izraz subjektivnih osjećanja pjesnika i odraz tendencija u turskoj literaturi prve polovine osamnaestog stoljeća, kada je literatura tražila inspiraciju u vlastitom krugu, lokalnom ambijentu, u samoj narodnoj prošlosti i tradiciji.

Naime, Fevzija je, kao i njegov savremenik i istaknuti turski pjesnik Nedim (um. 1730), težio originalnom izrazu, pokušavao da poeziji da lokalnu boju, praktičan karakter, da je vrati životu. Ali i pored toga, poput istaknutih turskih pjesnika Bakija (um. 1600), Nef'ija (um. 1635), Nabija (um. 1712) i Sabita Užičanina,²⁰ Fevzija je ostao pod uticajem i u granicama neopersijske škole, kad su u pitanju poetske forme, žanr i leksika. Svoju ljubav i naklonost prema klasiци i klasičarima izrazio je svojim odnosom prema poeziji velikog turskog pjesnika klasične epohe Bakija:

»Bakijeva kolekcija pjesama je puna čistih dragulja,
Srce učenoga je more, a grudi su mu lađa!«

Ta tendencija došla je do izražaja u njegovim gazelima, u kojima Fevzija pjeva o ljubavi, vinu i radostima života koje on pruža:

»Dolazi prvosveštenik, hajde da ustanemo na noge!« i
»Srce zavoli uz hiljadu strasti jednu ljepoticu moj sultanu!«

Neki njegovi gazeli prožeti su refleksijama i unutrašnjim dijalogom pjesnika:

¹⁵ Kronogram — stih u kome majuskulom istaknuta slova označavaju brojeve. Zbir slova izražen u brojevima kazuje godinu događaja na koji se taj stih odnosi. (Vid. Enzyklopaedie des Islam, IV, S—Z), Leiden 1934, str. 728.

¹⁶ Gazel — pjesma lirskog sadržaja koja ima 5 do 12 stihova sa istom rimom. U prvom stihu zvanom »matla« rimuju se oba polustiha jednako. Posljednji stih ili »makta«, sadrži pseudonim (tahallus) pjesnika. Gazel je pjesma o ljubavi, vinu, proljeću, gazelom se izražava i religiozna emocija. (Vid.: Encyclopedie de l'Islam, Tome II, C—G, Paris 1965, str. 1051—1060).

¹⁷ Šarkija — (šarqi) — šansona, vrsta gazela koji ima drugačiju rimu i obično nema ime pjesnika u završnom stihu. Ima 6 do 8 stihova. Šarkije su se pjevale uz pratnju muzike. Vid.: Enzyklopaedie des Islam, Band IV, S—Z, Leiden-Leipzig, 1934, str. 357—360).

¹⁸ Munadžat — (munāgāt) — molitva, intiman razgovor s Bogom.

¹⁹ Ilahija (ilāhī) — pjesma pobožnog sadržaja.

²⁰ O navedenim turskim pjesnicima pogledati u: Alessio Bombaci, Histoire de la litterature turque, Paris 1968, str. 308—331; V. M. Koca-türk, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1964, str. 452, 463, 502.

»Srce, strpi se na bolu i nesreći!...«

Međutim, u njegovim gazelima se zapaža odsustvo jakih strasti i snažnih osjećanja. Fevzija uvijek ostaje korektan pjesnik, nikada ne zapada u banalnost. Ipak, pored svega, njegovi gazeli su »poezija srca«, posjeduju nešto opšte, ljubav izražena u njima nije upravljena na konkretan predmet, mada ponekad stihovi aludiraju na konkretnu situaciju jer imaju lokalnu boju:

»Da podražavamo čaši Džema poput Rumelijca,
Pijući vino bez mjere, da se pobošnjačimo!«

Gazeli Fevzije su puni melodije, ritma. Lirizam i melodičnost njegovog stiha naročito su došli do izražaja u šarkiji. Šarkija je, kao žanr, bila u modi u Fevizijino doba, tj. u vrijeme sultana Ahmeda III (1703—1730). Šarkije su se pjevale uz pratnju muzike (saza), po čemu su i pjesnici nazvani »Saz šairleri« (pjesnici saza).²¹

Klasična crta njegove poezije, mističko-didaktička tendencija, osjeća se naročito u njegovoj elegiji (Septimi povodom smrti šejh Jusufa iz Mostara), u pjesmi-munadžat, i u njegovim ilahijama, koje su himna Bogu, poslaniku Muhamedu, ili su izraz vjerskih zanosa. U pjesmi-munadžat Fevzija se obraća Bogu moleći ga da spasi ljude od kolere. Pjesma nema neke umjetničke vrijednosti, mada posjeduje dokumentarnu vrijednost. U Fevizijino doba, kada medicina nije mogla mnogo da učini, suočeni sa opasnošću teške bolesti koja je veoma često harala, ljudi su se obraćali Bogu da ih zaštiti.

Fevzijin jezik u pjesmama na turskom je veoma originalan, mada obiluje već ustaljenim metaforičnim izrazima, iranizmima, kao na primjer:

pīr-i muḡān — prvosveštenik maga, ḡām-i Gam- pehar Džema, serv-i ravānam — čempresu moje duše, ḡunča-i ra'nā — divni cvijet itd.

Istina, pjesnik se trudio da se oslobodi stranih uticaja i da se inspiriše tursko-orijentalnim ambijentom i tradicijom, što je bila tendencija u turskoj literaturi u Fevizijino doba. Ali, kao obožavalac turske i perzijske klasike i klasičara ostao je u biti posljednji izdaničnik klasike. Njegovo doba je bilo prelazno. Poezija i literatura, općenito, vraćala se polagano stvarnosti, životu i narodnoj tradiciji. Međutim, moderne tendencije u turskoj literaturi javile su se tek u devetnaestom stoljeću pod uticajem evropske literature i promjena i preobražaja u društvenom i političkom životu Turske.

Prilikom prevoda i rada na izdanju Fevizijinih pjesama na turskom jeziku služio sam se sa šest rukopisa, od kojih se četiri nalaze u Orijentalnom institutu u Sarajevu i dva u Arhivu Hercegovine u Mostaru.

Radi uvida dāćemo i njihove osnovne karakteristike.

²¹ Vid.: Alessio Bombaci, Isto, str. 323.

Rukopis broj 115

Rukopis je u kožnom povezu prilično oštećen i bez preklopca. L. 85 (20,5×12,5 cm). Pisan je neshom i talikom, crnim mastilom na bijelom, tankom papiru, osrednjeg kvaliteta. Podataka o prepisu nema.

U ovoj mağmui (kolekciji) ima vrijednih napisa i zabilježaka, kao što su:

1. Duži članak o Kolumbovom otkriću Amerike, pisan na osnovu djela »Hadīt i-non«, koje je napisano za sultana Murata III. Nesh je razgovjetan.

2. »Našāih al-abrār« (savjeti dobrih ljudi) koje je napisao Abdulkarim b. Muhamed i posvetio ga sultanu Sulejmanu-Zakonodavcu. Pisano je talikom, list 14—25.

3. Više pjesama i receptata za lijekove. Ali, ono što je najznačajnije za nas su tri kronograma šejh Fevzije, koji su dati ovdje na listu 32r, a u vezi su s banjalučkom bitkom (1737).

4. »Fī dīkr 'adad al-Qur'an«, odlomak iz ovog djela.

5. »Pandnāma«, (knjiga savjeta) u stihu koje je spjevao turski pjesnik (Azmi efendi, umro 990/1582. List 42—47.

6. »Manāqib-i laṭāif« zbirka priča u kojima žene, kao nesretna stvorenja, igraju glavnu ulogu. Ovaj dio pisan je razgovjetnim neshom. Pisac i prepisivač su nepoznati.

7. Prepis šest paragrafa ugovora između Turske i Mletaka, koji se odnosi na naše krajeve. List 81

Iz napisa na prvoj unutrašnjoj strani rukopisa može se vidjeti da je rukopis bio u posjedu nekog Muhlisi-zade iz Gornjeg Vakufa.

Rukopis se čuva u Orijentalnom institut u Sarajevu.

Rukopis broj 2936

Rukopis je u već dotrajalom kožnom povezu od 65 listova. (20×13 cm). Pisan je nestalikom na bijelom, debelom papiru, osrednjeg kvaliteta, crnim mastilom. Podataka o prepisu nema.

Rukopis je meğmua (kolekcija) koja sadrži zbirku pjesama pjesnika, djelimično iz naših krajeva, i to: Fevzije, Haletija, Nev'ije, Sabita Užičanina, Kemal-Paše, Vehida, Jahja-efendije i drugih; uzorke pisama; jednu fetvu mostarskog muftije, list 8; dove i vježbe u pisanju na listu 13 i 14. Tu se nalazi i po dva stiha o Mostaru od Ikbāl-efendije, Jahja-efendije i Fevzije, list, 17—37.

Rukopis se čuva u Orijentalnom institut u Sarajevu.

Rukopis broj 4322

Rukopis je u kožnom povezu sa 107 listova (26×16 cm), s različitim brojem redaka, (23×13 cm). Pisan je neshom i nestalikom na bijelom papiru dobrog kvaliteta. Nema podataka o prepisu i prepisivaču.

Rukopis je meĝmua (kolekcija) koja sadrži uzorke službenih turskih dokumenata: fermana, bujuruldija, kadijskih proglašenja Zejnül-bega iz Foče, Muhlis-ef., Ragib-paše; i razne stihove na arapskom, turskom i persijskom jeziku. Tu je i pismo užičkog šejha beogradskom valiji.

Rukopis se čuva u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

Rukopis broj 4288

Rukopis je u već dotrajalom kožnom povezu od 165 listova (22×13 cm). Pisan je neshom i nestalikom na bijelom, debelom papiru, osrednjeg kvaliteta, crnim, a u naslovima crvenim mastilom.

Rukopis je meĝmua (kolekcija) koja sadrži različite zabilješke na arapskom jeziku, između ostalog: datum gradnje mostarske ćurije, spjev Ahmeta Mostarča 1116/1705. godine o konacima hadžija od Sirije do Meke, fetvu muftije Mustafe Mostarča i datum njegove smrti u stihovima itd.

Rukopis se čuva u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

Rukopis br. 667-R, invent. broj 31

Rukopis je meĝmua (zbirka) pjesama raznih pjesnika: Fevzije, Vejsije, Bakije, sultan-Mustafe i drugih, osim toga sadrži i razne dove.

Listova 88 veličine (15,9×9,5 cm) sa nejednakim brojem redaka. Papir je svijetložut, pismo različito — nesh, ta'lik i druga, djelomično vokalizovano. Djelo je u kartonoskom povezu. Pisano je na arapskom i turskom jeziku.

Na listu 78. i 79. nalazi se jedna ljubavna pjesma na našem jeziku, pisana arabicom (aljamiado).

Rukopis se čuva u Arhivu Hercegovine u Mostaru.

Pjesma I

Tri kronograma koje je Fevzija napisao o pobjedi Bosanaca u banjalučkoj bici 1737. godine, u kojoj je i sam učestvovao. Bosanci, na čelu sa tadašnjim namjesnikom Hekim-oglu Ali pašom pobijedili su Austrijance u bici kod Banjaluke.

Kronogram, koji je izrekao Sejjid Fevzi o banjalučkoj bici:

a) Pero Džebraila (Gabriela) priča usnama iskrenosti:

    Anđeli su izrekli kronogram »Bravo Gazi Ali-paša!«

b) Time se nije zadovoljio Fevzi nego izvanrednim perom...

    Našao i napisao jedan drugi polustih da bi saopštio ovu radosnu vijest.

Izlivom božije pomoći, kronogram ove velike bitke:

    »Ali-paša je porazio neprijateljsku vojsku mačem pobjede.«

- c) Kronogram koji je napisao mevlevijski šejh za banjalučku bitku:
 »Samo Alija je junak, reče Džebrail.
 Kronogram ove velike bitke je »Samo Zulfikar«.

Pjesma II

Srce zavoli uz hiljadu zanosa jednu ljepoticu, moj sultanu!
 Čudno! Pade u zanos, zavoli mladu ljubiu, moj sultanu!
 I moj visoki ponos ne može naći slične toj ljepotici,
 Zbog toga je zavoljelo glavni izvor radosti, moj sultanu!
 Čudno! Kakva je korist od stradanja zaljubljenih sada!
 Sadašnju draganu, koja je suho zlato, zavoljelo je, moj sultanu!
 Na hiljade načina srce nađe prijatne trenutke u jecaju stalnom!
 U ružičnjaku svijeta zavoli jednu svježiu ružu, moj sultanu!
 Ona je kraljica ljepote u svijetu odredbom neba.
 Kakva sreća! Zavoljelo je manje nego što vjernost traži, moj sultanu!

Gazel sa rimom aa, ba, ca, itd., ljubavnog sadržaja. Pjesnik je našao novu ljubav, »ljupku draganu«, kojoj nema ravne. Ona je izvor radosti, čemu sada stradanja kad je krotka, čisto zlato. Pjesnik je poredi sa svježom ružom u ružičnjaku, koja blista ljepotom i kojoj je nebo odredilo da postane kraljica ljepote. Pjesma je puna ritma, slika i opisa voljene. Vrlo lagana i lepršava.

Pjesma se nalazi u rukopisu br. 2936, fol. 17r, u zbirci Orijentalnog instituta u Sarajevu.

Pjesma III

Srce! Strpi se na bolu i nesreći,
 Zadovolji se, konačno, voljom sudbine!
 Tebe je stvorio od jedne kaplje sjemena,
 Nisi u stanju da se Bogu zahvališ!
 Niko mu ni zašto ne može postavljati pitanja,
 On će postavljati pitanja svakom caru i siromahu!
 Volja (neograničena) pripada samo Bogu uzvišenom.
 On je stvorio izvore moći i glasa,
 On mi je dao razum i pronicljivost, Fevzija!
 Sa hiljadu iskrenih molitvi zahvali se Bogu!

Gazel se nalazi u rukopisu br. 2936, fol. 47 u zbirci Orijentalnog instituta u Sarajevu. Ima rimu aa, ba, ca, itd. U gazelu, koji je izraz fatalizma pjesnika, Fevzija poziva na stoičko podnošenje svega što sudbina donosi. Bog je stvorio čovjeka od kaplje sjemena, dao mu razum, na što mu čovjek duguje vječnu zahvalnost. Didaktična crta je sasvim jasna. Pjesnik kao da poziva na skromnost i stoičko trpljenje, budući da je sve unaprijed predodređeno, dato. Ali ono što Fevzija najviše ističe u pjesmi je razum, taj visoki dar božiji, koji pomaže čovjeku da pronikne u tajne prirode i svemira, da upozna

svemoć tvorca. Fevzija je idealista, dobar vjernik, za koga je Bog regulator i tvorac svega.

Pjesma IV

Dolazi vođa maga,¹ hajde da ustanemo na noge!
 Idimo uz zvuke saza, pripremimo se za sijelo!
 Okreni se, moja vitka ljepotice, da nas ne vidi suparnik,
 Da mu prođemo za leđa i skrijemo se od njegova zla,
 Za tvoje i najmanje veselje, neka Ejubova čaša napravi ti raspoloženje.
 Pođimo na vašar satane² da posebno nazdravimo,
 Da podražavamo čaši Džema³ poput Rumelijca,⁴
 Pijući vino bez mjere da pokažemo da smo Bosanci.
 I kadija je došao da potvrdi pjesmu boemstva.⁵
 Fevzija! Da se i mi pridružimo ovoj lijepoj pjesmi.

Gazel se nalazi u rukopisu br. 2936, fol. 11 u zbirci Orientalnog instituta u Sarajevu, i u rukopisu br. 667-R, fol. 77—78, u zbirci Arhiva Hercegovine u Mostaru.

U gazelu Fevzija slika atmosferu u krčmi. Dolazi sveštenik maga i svi ustaju na noge, uz pratnju muzike, odlaze na sijelo. Tu je i ljepotica koja se poziva na festu, i kadija kao predstavnik šerijata (vjerozakona). Na kraju pjesme poziva se i Fevzija da uzme učešća i da se pridruži ovoj »lijepoj pjesmi«.

Gazel bi se mogao dvojako shvatiti. Sam početak pjesme: »Dolazi prvosveštenik, hajde da ustanemo na noge. Idimo uz zvuke saza, pripremimo se za sijelo!«, kao da nam simbolizira derviški ambijent, kada derviši uz prisustvo šejha i pratnju muzike obavljaju zikir (molitvu) u pokretu, što su činili pripadnici Mevlevijskog reda. Kadija, ovdje kao predstavnik šerijata, potvrđuje pjesmu o boemstvu. Vino i pjesma su simbol vjerskog zanosa i ljubavi prema Bogu. Sveštenik i vino na izvjestan način simboliziraju bijeg i oslobađanje od krutih principa vjere, formalistički shvaćene. U pjesmi se isprepliću elementi daleke Persije i aluzije na domaću sredinu i ljude:

»Da podražavamo čaši Džema poput Rumelijca,
 Pijući vino bez mjere da pokažemo da smo Bosanci«.

Postojala je sekta derviša-Kalendera zanatlijsko-esnafskog tipa u Persiji u 13-om i 14-om vijeku, koji su se uz vino i pjesmu sastajali u krčmama i tajnim skrovištima. To su bili mahom zanatlije

¹ Vođa maga, obožavalaca vatre, ovdje znači šejh.

² Čaršija satane-krčma.

³ Džem-drevni kralj Persije, koga miješaju sa Solomonom i Aleksandrom Velikim.

⁴ Rumelijac — stanovnik evropskog dijela Turske ili Balkana. Možda se misli baš na Aleksandra Makedonskog.

⁵ Ovdje može da se podrazumijeva mistični zanos ili doslovno život u pjesmi i piću.

iz čijih redova su se regrutovali mladi borci protiv stranih zavojevača.

U pjesmi se Fevzija vraća i svojoj užoj domovini, slikajući vjerno temperament Bosanaca, koji pokazuju revnost i gorljivost prema svemu što rade. Uz čašu Džema (Persijanca), pehar Aleksandra, nazdravljaju i Bosanci. Ali, ako se pjesma uzme doslovno, ona je izraz zanosa, ljubavi i vina, ukratko, himna životu.

Pjesma V

Grudi treba da su čiste kao ogledalo,
 Da kao sunce prosipaju svjetlost na zemlju.
 Pravedno je da, vadeći mošus gazele,
 Napune praškom njegovim kovrdžaste solufe ljepotica.
 Nemoj da okrećeš lice svakomu poput ogledala,
 Jer to dira u srce tužnog ašika.
 Zaljubljeni ne može da zagrlj taj vitki stas,
 Kao mnoge riznice poput grobnice koja se ne otvara.
 Bakijeva kolekcija pjesama je puna čistih dragulja.
 Srce učenoga je more, a njemu su grudi lađa.

Pjesma VI

Pjesma Fevzije (šarkija):

Dođi u moju kolibu tuge, o čempresu moje duše,
 Ne čini nasilje, dosta je, ne zaboravljaj tužnog roba!
 Od prolivenih krvavih suza ne ostade mi nimalo snage!
 Ne čini nasilje, dosta je, ne zaboravljaj tužnog roba!
 Ja u kutu tuge uzdišem sasvim sam,
 Ti si sa drugima (suparnicima). Dođi, konačno, svježi cvijete!
 Zar u tvom srcu nema uopće pravde i plemenitosti?!
 Ne čini nasilje, dosta je, ne zaboravljaj tužnog roba!
 Koliko vremena si skrivena od oka poput vile,
 Ti očekuješ zahvalnost od Fevzije izmučenog bolom.
 Pazi, ne guši me, ti si još sasvim mlada!

Šarkija se nalazi u rukopisu br. 441, fol. 53, u zbirci Arhiva Hercegovine u Mostaru. Po formi je gazel sa rimom: aa, ba, ca, itd.

¹ Aluzija na Bakijeve pjesme koje su Fevziji, svakako, predstavljale uzor. Međutim, ta konstatacija dovođi nas u sumnju da možda to nije Bakijev gazel i pored oznake i pomena imena Fevzije odmah iza pjesme.

Gazel sa rimom aa, ba, ca, itd. koji se nalazi u rukopisu br. 667-R, fol. 77—78, u zbirci Arhiva Hercegovine u Mostaru. Svaki stih gazela pred-

stavlja odvojenu cjelinu. Tu je motiv ljubomore, dobijanje mirisa-mošusa, aluzija na izvanrednu vrijednost Bakijeve poezije. Mada se nalazi izraz »Fevzi efendi alem pesendi« na kraju pjesme, ne možemo biti sigurni da to nije Bakijev gazel. Ali gledajući stil i leksiku pjesme, možemo da nađemo sličnosti sa prethodnim gazelom.

i refrenom u početku poslije svakog, a onda poslije trećeg stiha. To je ljubavna pjesma u kojoj se govori o usamljenom ljubavniku koji moli svoju dragu da mu se vrati, upozorava je na svoje boli i tugu i apeluje na njenu savjest. Pjesma je veoma topla i ponesena, puna ritma i muzike.

Šarkija je, zapravo, narodna pjesma koja je dobila umjetničku formu. Sastoji se obično od 6 do 8 stihova, i ime pjesnika ne dolazi u završnom stihu. Pojavila se tek u 17. i 18-om vijeku u divanima turskih pjesnika, kada su se pjesnici inspirisali na narodnom stvaralaštvu i narodnoj tradiciji. Najveći predstavnik ovog žanra bio je Nedim (um. 1730), Enderuni Osman Vasif (um. 1824), i sam sultan Ahmed III (1703—1730) upućivao je pjesnika na ovaj žanr. Šarkija je puna melodije i ritma i pogodna za pjevanje uz pratnju muzike. (Vidi: Islam Ansiklopedisi, 114-Cuz, Istanbul, 1968, str. 346—347).

Pjesma VII

Septima povodom smrti šejha Jusufa iz Mostara (1119—1707):

U zoru s divljenjem pogled mi odluta u svemirske prostore.
 Vidjeh kako starice-zvijezde izbezumljeno sjede.
 Svaka se sklonila u neki ugao vasijskog prostora,
 Sagnule, glave izmučene bolom zbog rastanka,
 Poređale se u niske zvijezda s oreolom.
 U glasnoj molitvi uzvikuju: o uzvišeni!
 Venera je bila glava zikra,¹
 A šejh Merkur je pravio krugove,
 Jupiter u krugu božijih miljenika (evlija),²
 Saturn jedino nepoznat.
 Mliječni put je bio vodič mistika,
 I njega su vještaci nabijedili,
 Ali na zemlji je ostao tespih,³
 Vlasnik je pošao u baštu Rizvana⁴
 U bolu rastanka, u ljubavi prema piru,⁵
 Neki uzvikuju: »Šteta«, neki: »Teško nama«!
 Preseli sa ovoga svijeta taj sultan čiste svetosti,
 Ako se kaže da mu ne ostade zamjena na svijetu, šta sada?
 Zaljubljen u božije biće, vodič na božijem putu,
 Otkriva veliku tajnu i rješava zagonetku vječnosti,
 Osim dobročinstva, ni trun koristi nije izvukao,
 Njegovo srce je bilo izliv božanskog bića,
 On traži sjedinjenje i blizinu istinitoga (Boga).
 Ni jedno djelo nije učinio radi raja ili pakla,

¹ Zikr — molitva koju obavljaju pripadnici derviških redova.

² Evlije — sveci, bogougodni ljudi.

³ Tespih — brojanice koje muslimani upotrebljavaju prilikom molitve.

⁴ Rizvan — čuvar raja.

⁵ Pir — osnivač i vođa derviškog reda.

Zaljubljen u carstvo dragane u jednom času
 Kurir smrti postaje uzrok sjedinjenju čovjeka.
 Božijom milošću, čim se prelije pehar života,
 Privlačna snaga vječnosti, onog trenutka privuče njegovu dušu.
 Čovjeku koji je upoznao (Boga) istinu,
 Smrt je sredstvo sjedinjenja,
 Ljudima je smrtno piće velika blagodat.
 On je Jusuf tajanstvenog Egipta, očevidac cara tajni,
 Rudnik tajni pravog puta, vodič na putu dobrih!
 On je pir i ponos naroda, gordost asketa.
 On posjeduje praiskonsku tajnu, traži blagodat sjedinjenja,
 On daruje čistu istinu, čisto biće je on.
 Njegov časni zavičaj je bio grad Mostar.
 Ni pogled, ni želja za blagodatima ovoga svijeta.
 Njegov četrdesetogodišnji zikr⁶ bio je njegova duševna hrana,
 I doveo ga je u takvo stanje Gospodar,
 Bio je čist duh, van uticaja četiri elementa.
 Na njegove zapovijedi nije rekao »ne«,
 Išao je ponosno.
 Svaka noć i dan su bili svjedoci njegove pobožnosti.
 Zapostavio je tijelo, dušu je pretvorio u ljubav.
 Na ovaj način dospio je u blizinu gospodara.
 On je ravija⁷ koji je prenio pouzdanu riječ svemira,
 Srce mu je bilo ogledalo božanstva, a duša milosrđa.
 Imao je bezbroj kerameta,
 Između kojih je i to: »Bog je dovoljan svima«,
 Bog ukazuje milost strpljivu i zahvalnu čovjeku.
 Na ove riječi poslanik Ejub uzviknu: »Divno«!
 I njemu je dao mnogo nepodnošljivih bolesti,
 I uvrstio ga u red poslanika.
 Nije bilo broja bolestima, ali ni koraka,
 Nikakve koristi od obje noge, bile su stranci,
 Njegovo tijelo bilo je iscrpljeno spajanjem sa dragim (Bogom).
 Predade dušu, a izdisaj je bio posljednji znak života.
 Nije mogao ni ustati ako mu neko ne bi pomogao.
 Ali, vidi, ko je taj koji nema ljubavi prema prijatelju!
 Kad se sjeti niski zikra,⁸
 Paraliza i klonulost nije ometala njegov hod.
 Proticao je kao voda ka ružičnjaku jedinstva.
 Žurio je kao sjeveroistočni povjetarac u ružičnjaku spajanja.
 Bolesti, patnje ni za dlaku nisu mogle da budu smetnja,
 Bez štapa smjelo je išao do džamije.
 Kad mu dođe misao da se približi (Bogu),
 Njegov glasni zikr prigušivao mu je dah u srcu.
 Čim stigne kolibi žalosti, tuge,
 Bol od tjeskobe i muke pritiskivao bi njegovo tijelo.

⁶ Vidi bilječku br. 1.

⁷ Ravija — od rivaje (riwāya), onaj koji priča riječi božijeg poslanika

Muhameda koje nisu obuhvaćene Kur'anom.

⁸ Isto kao u bilješci br. 1.

Ako ne bi mogao ustati s mjesta, opet kao i ranije,
 Obavljao bi molitve pokretima usana.
 Dokaz propisa kerameta⁹ je to dovoljno saznanje,
 Da će ljudi čista srca dospjeti na put milostivog.
 Fevzija! Posjećuj svakog časa njegov grob,
 I smatraj da posjeta i doticanje njegovih vrata
 Predstavlja milost tvojoj duši.
 Onaj koji opisuje božije miljenike, bez sumnje stigao je cilju,
 Počašćen je, svakako, u ovoj njegovoj tužbalici.
 Srce! Oni koji taru lice o stari prag,
 Biće konačno radosni i zadovoljni sa svojim voljenim bićem.
 I ti upoznaj biće i budi čovjek hala,¹⁰
 Da bi postao čovjek počasnog mjesta u visokom društvu.
 Predaj se u transu da bi tvoje tijelo postalo zlatni zagovornik,
 Da bi na ovom svijetu bio mršid¹¹ ka čistoj ljubavi.
 Neka su njegove tajne uzvišene u svim vidovima,
 Jer je njegovo biće milost prava.
 Najzad, ekselencija šejh, čisto biće,
 Svojim preseljenjem uništio je čitav kosmos!

Pjesma se nalazi u rukopisu br. 4322, fol. 79, Or. Inst. Sarajevo

Septima povodom smrti šejh Jusufa iz Mostara (1119—1707), koja se, po svojoj prilici, odnosi na smrt šejh Juje, koga su, ne zna se zašto, tako zvali, što se da zaključiti iz nekih bilježaka. (Bašagić, Bos. Herc. u isl. knjiž. 118). Pretpostavku, koju smo naveli, potvrđuje i datum šejh Jujine smrti, koji se podudara sa onim u pjesmi. («Zora», 1896—1901, Počasni broj, Mostar, 1968/69, članak M. A. Mujića, Šejh Jujo (1650—1707), str. 291—301).

Pjesma je veoma dinamična i ponesena. Pjesnik priča kako je u zoru njegov pogled odlutao u vasioni prostor gdje je mogao vidjeti tužan prizor. Zvijezde u bolu zavukle se u neki ugao vasiona i mole se Bogu. Tu je Venera, kao predvodnik Šejh Merkur pravi krugove, a Jupiter, Saturn i Mliječni Put, kao simboli i vodiči dobrih ljudi. Na zemlji su ostale samo brojnice, a vlasnik pošao u raj. Dalje slika šta se dešava među njegovim prijateljima i dervišima. U sljedećim stihovima prelazi na samog pokojnika, prikazujući ga kao šejha, učena i veoma pobožna čovjeka, koji je četrdeset godina, veoma cijenjen i voljan, ne težeći za imetkom i čašću, proveo u molitvi i zikiru. Njegova revnost u molitvi nije bila rezultat želje za nagradom (rajem), niti iz straha od kazne (pakla), nego je izraz ljubavi i težnje ka Bogu. Na kraju pjesme poziva i druge da slijede ovaj svijetli primjer. Pjesma se završava stihovima:

Najzad ekselencija šejh, čisto biće,
 Svojim preseljenjem uništi čitav kosmos.

⁹ Keramet — nadnaravna čuda koja vrše evlije. Po rangu su niže od mudžiza — nadnaravnih radnji koje čine poslanici.

¹⁰ Čovjek hala — derviš, mistik koji se daje u trans.

¹¹ Muršid — duhovni vodič, instruktor, glava derviškog reda.

Poslije čitavog niza slika pjesma se završava opisom jutra, kada zvijezde gasnu i povlače se, a na zemlji je sve tužno i u bolu za pokojnikom, bez predvodnika i snažnog oslonca.

Sa idejnog aspekta posmatrano pjesma otkriva čitav sistem misli i pogleda, ali mistično obojenih, koje su izraz idejne orijentacije našeg pjesnika.

Pjesma VIII

Munadžat Fevzije

**uzvišenom Bogu — neka je preuzvišena njegova
veličina — radi uklanjanja kuge i kolere**

Gospodaru naš, gospodaru naš! Mi smo nepokorni, ne izvršavamo tvoje naredbe,

Kojima bismo zaslužili tvoju milost i nagradu.

Naša djela su prestupi i grijesi iz velike pohlepe.

Ti si plemenit, Ti si milostiv, Ti si tako velik i uzvišen!

Gospodaru! Ipak, Ti ukloni kugu i koleru i daj (nam) vremena!

O Ti koji si vječno milostiv, smiluj nam se i spasi nas onoga što nas je zadesilo!

Ti si moćan! Spasi nas od tvoje kazne na dan oprosta grijeha!

Ako ne bude tvoje milosti i ako ne nađu nikakvog oslonca,

Stvorenja neće nikada imati spasa od boli i nevolja.

Ako si Ti onaj koji daje ljudima patnju, bol, smrt i život,

Onda nam se smiluj, gospodaru naš, i spasi nas od kuge i kolere!

Ti si onaj koji posjeduješ, uz svoju milost, uzvišena i savršena svojstva!

Gospodaru! Ipak, tvojom milošću, ukloni koleru i daj (nam) vremena!

O Ti koji si vječno milostiv, smiluj nam se za ono što nas je zadesilo!

Ti si moćan! Spasi nas od tvoje kazne na dan oprosta grijeha!

Sa grijehom smo uniženi, kako smo u gubitku! Praznih ruku, crna lica, utonuli u grijeh!

Bože! Zaslužili smo hiljadu vrsta kazni! Ali, ipak, Tebi pripadaju

svojstva milosti i darežljivosti. Mi smo došli na vrata dermana!

Smiluj nam se, o plemeniti, ostali smo na (potrebni) istom dobroćinstvu!

Gospodaru, ipak tvojom milošću, ukloni koleru i daj (nam) vremena!

O Ti koji si vječno milostiv, smiluj nam se i spasi nas onoga što nas je zadesilo!

Ti si moćan, spasi nas tvoje kazne na dan oprosta grijeha!

Ukloni koleru, o plemeniti, radi (sure) »Inna fatahana«¹

¹ Sure-i Fath- u kome se govori o moralnoj pobjedi islama i oprostju grijeha. U prvom ajetu (rečenicu) kaže se: »Mi ćemo ti dati (otvoriti) jasno osvojenje, da ti Bog oprosti grijeh koji je prethodio (poslanstvu) i onaj koji je kasnije nastao, da

upotpuni svoju blagodat tebi i da te naputi na pravi put...« (Kur'an Časni, preveli Hafiz Muhamed Pandža i Džemaluddin Čaušević, redakturnu prevoda obavio Hafiz Omer Mušić, generalnu lekturu Alija Nametak, Zagreb 1969, str. 677.

Radi tajne i objelodanjenja arša, radi sura — »Yāsīn«² i »Taha«!³
Tako Ti sure »Hāmīm-ayn-sīn-kāf«², Tako Ti »esmai husna« (lije-
pih imena)!

Radi poštovanja pera sudbine, tako Ti svjetla koje sve obasjava!
Tako Ti blagoslova noći viđenja, tako Ti tajni isra'a (noćnog putova-
nja Muhamedova)⁵

Gospodaru! Ipak, tvojom milošću, ukloni koleru i daj (nam) vremena!
O Ti koji si vječno milostiv, smiluj nam se zbog onoga što nas je
zadesilo!

Ti si moćan, spasi nas od tvoje kazne na dan oprosta grijeha!

Gospodaru! Tako Ti Safiyullaha poslanika Adema, gospodaru, tako
Ti Naḡiyullaha (poslanika Nuha)!

Gospodaru! Tako Ti Halilullaha (poslanika Ibrahima, gospodaru, tako
Ti Naḡiyullaha (poslanika Nuha)!

Gospodaru! Tako Ti Ruhullaha poslanika Isaa, gospodaru, tako Ti
Habibullaha poslanika Muhameda!⁶

Tako Ti najbogobojaznijeg roba koji je našao put svome gospodaru!
Gospodaru! Tako Ti tvoga visokog dvora koji je stalno boravište pos-
lanika!

Gospodaru! Tako Ti Halilullaha (poslanika Ibrahima), gospodaru, tako
O Ti koji si vječno milostiv, smiluj nam se i spasi nas onoga što nas
je zadesilo!

Ti si moćan, spasi nas od tvoje kazne na dan oprosta grijeha!

Gospodaru, radi poštovanja vjerovjesnika, radi ljubavi evlija (bogo-
ugodnika)!

Gospodaru! Tako Ti familije poslanika Muhameda, ljubavi Abu
Bekra!

Bože! Tako Ti halife Omera, halife Osmana, za ljubav halife Alije!
Gospodaru! Tako Ti ljubavi dva imena (Hasana i Husejna) Tako Ti
ljubavi prema tajni koju su postigli!

Gospodaru! Radi ljubavi drugova poslanika Muhameda, radi ljubavi
ratnika!

Gospodaru! Ipak, tvojom milošću, ukloni koleru i daj (nam) vremena!
O Ti koji si vječno milostiv, smiluj nam se i spasi nas onoga što
nas je zadesilo!

Ti si moćan, spasi nas od tvoje kazne na dan oprosta grijeha!

Gospodaru! Radi poštovanja šerijata, radi ljubavi njegovih dokaza
i ajeta!

² Yāsīn — poglavlje Kur'ana.
Vid.: Kur'an Časni, str. 586.

³ Tāhā — poglavlje Kur'ana.
Vid.: Kur'an Časni, str. 425.

⁴ Hāmīm-'ayn sīn — Kāf — po-
glavlje iz Kur'ana. Vid.: Kur'an Ča-
sni, str. 639. U ovom se poglavlju
izlaže da božija milost prevladava
druga njegova svojstva...

⁵ Sure-i Isrā' — već u prvoj re-
čnici (ajetu) ističe se noćno puto-

vanje poslanika Muhameda — »Sla-
va Onome koji je proveo noću svoga
roba od Harama — (u Meki) do Mes-
džidil-Aksaa (u Jerusalemu) čiju smo
okolinu blagoslovili da mu pokažemo
(neke) naše znakove.« Kur'an Časni,
str. 380.

⁶ Imena božijih poslanika i na-
zivi dati shodno legendama o njima.
koje postoje u Kur'anu.

Gospodaru! Radi ljubavi tarikata,⁷ radi ljubavi šejhova⁸ i pirova!⁹
 Gospodaru! Iz ljubavi istine, iz ljubavi onoga koji osvjetljava vrijeme!

Gospodaru! Iz ljubavi onih koji poznaju suštinu stvari (Boga)!

Gospodaru! Za ljubav siročadi, za ljubav djece!

Gospodaru! Ipak, tvojom vječnom milošću, ukloni koleru i daj (nam) vremena!

O Ti koji si vječno milostiv, smiluj nam se i spasi nas onoga što nas je zadesilo!

Ti si moćan! Spasi nas od tvoje kazne na dan oprosta grijeha!

Gospodaru! Za ljubav dobrih ljudi, sačuvaj i podari dug život i Fevziji!

Gospodaru! Za ljubav minulih generacija, za ljubav dobrih ljudi!

Gospodaru! Za ljubav kiša, gospodaru, za ljubav mora!

Gospodaru! Za ljubav drveća, gospodaru, za ljubav cvijeća!

Gospodaru! Ipak, tvojom milošću, ukloni koleru i daj (nam) vremena!

O Ti koji si vječno milostiv, smiluj nam se i spasi nas onoga što nas je zadesilo.

Ti si moćan, spasi nas od tvoje kazne na dan oprosta grijeha!

Pjesma IX

Ilahija:¹⁰

Posao evlija (bogougodnika) je glasno izgovaranje tauhida.¹¹

Trudom i zikirom oni stižu ljubav božiju.

Prijatelj poslanika sa ljubavlju čini tauhid,

Sa zikrom je našao ovo gnijezdo gospodstva.¹²

Ako postoji u tvom srcu težnja za istinom,

Ne drži se daleko od muvehhidina.¹³

Bol licemjerstva osjećaju licemjeri,

Sa zikrom nađi put bola i lijeka.

Neka te ne zavara blago ovoga svijeta,

Nemoj da stavljaš u okove srce onoga koji čezne!

Sa zikrom i tauhidom najveličanstvenijeg,

Da tražimo moć i glas!

Fevzija, dođi i ti počni sa tauhidom,

»Ja sam istina«, reci iz duše!

Ako imaš pticu duše u svom gnijezdu,

Trudom nađi put domu zadovoljstva.

⁷ Tarikat — mistički pravac i put usavršavanja derviša. Termin označava isto što i derviški red. Vid.: Enzyklopaedie des Islam, IV, S—Z, Leiden—Leipzig, str. 722—727.

⁸ Šejh — je vođa derviškog (mističkog) reda.

⁹ Pir — vođa religiozne opštine. Nekada je značilo i vođa Maga-obožavalaca vatre u Persiji. U tekstu je sinonim riječi »šejh«, koja dolazi prije nje.

¹⁰ Ilahi — Pobožna pjesma kojom Fevzija poziva druge da se pri druženju zikru, koji je garancija svakog uspjeha i prodiranja u tajne svijeta i stvaranja.

¹¹ Doktrina ispovijedanja božijeg jedinstva.

¹² Ovo gnijezdo gospodstva — misli se na visoki položaj koji stiže sufija u svom moralnom uzdizanju.

¹³ Muvehhidini — oni koji vjeruju u božije jedinstvo.

PJESMA I

سید فوزی افندی بنا لوقایه دیدیکی تاریخیدر:
لب اخلاصه تعداد ایدنجه حامه جبریل
ملکر دیدی تاریخی "زهی غازی علی" اما

اكا اولدی قانع حامه معجزدن فوزی
بولوب بر غیرى مصرع ایلدی تبشیر ایچون املا
فیوض عون حقله بوغزای کبره تاریخ
"عشو چندینی بوزدی سیق قهریله علی پاشا" 2/
س 1150 نه

بولوی شیخی بنا لوقه غراسنه سویلیدیکی تاریخدر
لافتی الا علی دیر جبریل
بوغزائی اکبرک تاریخی "الا ذو الفقار" 3/
س 1150 نه

PJESMA II

لفوزی افندی

کوکل بیک شوقیله بر ماه پیکر سودی سلطانم
عجب سودایه دوشدی تازه دلبر سودی سلطانم
تمشیل ایلمز طبع بلندم ککمه مهرویه
آنک ایچون بر ریاست کانی سرور سودی سلطانم
نه سود ایلر عجب سوز و گداز اهل عشق شمدی
زمانه دلبر آئی جمله زر سودی سلطانم
هزار آسا کوکل نالش له خوش دم بولدی کیتد کچه
کلیستان جهانده بر گل تر سودی سلطانم
او شاهنشاه حسنی دور کرونیه دنیا ده
زهی دولت وفائی کبی کمتر سودی سلطانم

PJESMA III

لفوزى افندى
 دلا صبر ايليه هر درد و بلايه
 رضا وير حاصلى حكم قضايه
 سنى خلق ايتدى بر قطره منيدن
 نه قادر سين خدا شكرينى ادايه
 سؤال ايتمز اكا هيچ كيمسه نسنه
 سؤال ايدر او هر شاه و كدايه

ارادت حضرت حققدر آنجق
 سبب خلق ايامش عز و نوايه
 بكا عقل و فراست و یردی فوزى
 هزار اخلاصيله منت خدایه

PJESMA V

غزل

آینه کبی صاف کرک صفاه سینه
 کون کبی ضیا کستر اوله روی زمینه
 انصاف بودرکم چیقاروب مساک غزالی
 ایزک توزینی طولدر لر نافع چینه
 آینه کبی هرکسه یوز ویر مسون اولمه
 بر بنغری یانق عاشقک اوغر نفسینه
 عشاق ایدمهز اول قد موزونه در آغوش
 اچایلیق دجه کبی نیجه خزینه
 پر در کبری پاکیله مجموعه باقی
 دریا دال دانا در آکاسیه سینه

PJESMA VI

گفته فوری

شرقی در مقام صبا
 کل کلبه احزانمه ای سر روانم
 جور ایتمه یتر بنده محزون او نتمه
 فان آغامدن قالمادی هیچ تاب و توانم
 جور ایتمه یتر بنده محزون او نتمه
 بن آه ایدهرم کوشه غمده تک و تنها

اغیار ایله سن گل اجل ای غنچه رعنا
 قلبکده هیچ انصاف [و] کرم یوقمدر آیا
 جور ایتمه یتر بنده محزونی اونتمه
 کوزدن نیجه دمدر که پری کبی نهاسین
 فوزی باز دیده به منت نکران کن
 آهم صاقینی آلمه دخی بر تازه جوان سین / 2
 جور ایتمه یتر بنده محزونی اونتمه

Pjesma VI

1. U rukopisu Arhiva Hercegovine stoji:
bela diđe-i mihnet.
2. U rukopisu Arhiva Hercegovine stoji:
Alma sakin ahim dahi bir taze fidansin.

PJESMA VII

ما سوا عطية بر ذرة دكیدی حاصل
 فیض ذات ایدی كوكل خانه سنك محفل
 طالب وصلت وخواهشكر قربة الحق
 جنت و دوزخ ایچون ایلمز ایتمش عملی
 عاشق ملكت جانانه برانده التور
 سبب وصلت اولور آدمه پيك اجلی
 مهر حقله اولیچق ساغر عمری لبریز
 چكدی روحینی اودم جانابه لم یزلی
 مرد حق بینه اجل واسطه وصلتدر
 اهل عقبایه اولم شربتی چوق نعمتدر
 یوسفی مهر خفی شاهد شاه اسرار
 مهدن رمز هدی رهبر راه ابرار
 پیر و فخر اهم مفخر اهل عزلت
 مالک راز ازل طالب فیض دیدار
 اوصفا بخش حقیقت او وجود پاك
 مسقط رأس شریفی ایدی شهر موستار
 نمك و نان جهانیه چه تمنی چه نگاه
 زاد روحی ایدی چل ساله پیایی از کار
 قویدی بر حاله آئی مهر ایله مولا کم
 ساده روح ایدی بیرون اولمشدی چار عشر
 امرینه لا دیمزدی روش نفس سمود
 شاهد ایدی طاعته هر لیل و نهار

مسبح در شکل ترجیح از گفته فوزی افندی
برای مرثیه هوستاری شیخ یوسف قدس سره

بر سحر حیرتیه چرخه دل اولدی نگران
کوردی پیران کواکب اوتوردیلر هیران
هر بری زاویه داران رباط چرخنی
سر برانوزده آزرده درد هجران
حلقه بر حلقه اولوپ هاله ایله اختر لر
نکر جهری ایوپ دیلر ایلی باسجان
زهره باش ناکر ایلی شمع عطاره دوار
مشتری اهل ولایت زحل آنجق نادان
کهکشان اولمشیکن اهل طریقه رهبر
ایلمش اکاده ارباب تحسب بهتان
لیکن اورتاده تهری قالمشیدی بر سبجه
صاحبی اولمشیدی عازم باغ رضوان
الم هجر ایله جمله هبت پیرا
کیچی چیق ایتمده شیونله کیچی واویلا
کوچدی دنیادن اوسلطان ولایت کوزلی
قالمدی دینسه نولاشمدی جهانده بدلی
عاشق نات خدا هادی راه لاهوت
کاشق سر قوی نکته کشای ازلی

تن ترك ایلدی روحینی ایدوب عشقه بدلی
 اولدی بو حالتیله محفل مولایه محل
 نقل ایدوب راوی موثوق سخن دیر مطلق
 قلبی مرآت خدا ایدی درونی اشفاق
 وار ایدی نیجه کراماتی که تعداد اولنمز
 جمله دن پری بودر جمله یه کافی الحق
 مرد صیار و مشکوره و پرر علت مولا
 بو سوزه حضرت ایوب نبی در رونق
 آگاهه و یرمشی ایدی بر نیجه درد ناهبور
 انبیا سلکینه ایتشدی وجودینی ملحق
 مرضک یوغیدی تعدادی ولیکن قدسی
 جمله بیگانه ایدی یاری دکل هر دو آیق
 خست و صلت محبوب ایدی الحق جسدی
 جان و یردی نفسی اولمشیدی سد رمق
 قالقامازیدی اگر قلمسه کیمسه یاری
 دکلہ اما که نیدر آدمی مهر یاری
 کایچاک خاطرینه خلقه ذکر مولا
 مانع مشی دکلدی مرض فلج و عنا
 صوکبی گلشن توجیده اولوردی جاری
 سارع کلبن و صلت ایدی مانند صبا
 سره وزنج و عمل اوله مازیدی حائل
 بی عها یورر ایدی مسجده دک بی پروا

اولیحق خاطرینه فکرت قربت طاری
 ذکر جهتی اودم دلدہ ایدردی اخفا
 عازم کلبه اجزانی اولنجه حاصل
 قرشولاریدی وجودینی الم درد و بلا
 قالقاسزیدی پرندن پینه اولکی کبی
 طاعت حقی ایا ایلر ایدی بالایما
 سند رسم کرامت بو یتر عرفانه
 که ایدرم دم پاکیز روش رحمانه
 فوزیا مرقدینی ایله زیارت هر دم
 رفتروب درینی جانکه منت بیل هم
 اولیا وصفنی ایدن همته ایردی بی شک
 ایلر البته بو مرتبه سنیده مکرم
 انارینی در کهنه یوز سورنه ای دل اولدی
 ذات مقصودی ایله آخری شاد و خرم
 سنده ذاتکی بیلوپ بر اهل حال اول
 شرف حال ایله در عالم کبرا آدم
 قال حال ایله که قال اوله وجودک زروار
 اوله سین بو تکه مرشد عشقه محرم
 سترلی عالی اوله جمله اولی الابصارک
 که وجود شرف آدالریدر عین کرم
 باخصوصی حضرت شیخک که وجود پاک
 ایتدی ماتم زده هجریه بوتون افلاکی

مناجات فوزی لجناب کبریا
جلت عظمتہ برای دفع طاعون و وبا

یا ربنا یاربنا بزر عاصی پرده یوق عمل
کیم اول عمله اوله لم لطف و عطایایله محل
اعماله سهو و خطا در کاریمز حلول اهل
سن سین کریم سن سین رحیم سن سین چون اغلاوجل
یارت ینه لطفله سن دفع ایت و بان ویر مهل
یا من لطیف لم یزل اللف بنا فیما نزل
انت القوی نجنا عنی قهرک یوم الحلال
سندن کریم کر اولمیه بولمیه هیچ نسنه نبات
بولمایه لر هرکز دها درک و محندن کائنات
سن سین نفوسه ایر کورن درک و الم موت حیات
لطف ایت بزه یاربنا طاعون و وبادن ویر نجات
کیم لطف ایله سن سین اولاف عالی صفات کامل صفات
یارت ینه لطفله سن دفع ایت و بان ویر مهل
یا من لطیف لم یزل اللف بنا فیما نزل
انت القوی نجنا عنی قهرک یوم الحلال
اولدق گنهله پایمال دوشدق عجب حسرانه بز
بوشدر ایمر روسیه غرق اولشی از عیانه بز

اولدق خدایا مستحق قهر لهاز الوانه بز
ینه سکندر لطف و جهود کلدق درد زمانه بز
قیل مرحمت یا ذاکرم قالدق همان احسانه بز
یارب ینه لطفکله سن دفع ایت و بان ویر مهل
یا من لطیف لم یزل اللف بنا فیما نزل
انت القوی نجنا عن قهرک یوم الحلال
دفع ایت و بان یا کریم انا فتحنا حقیجون
سر و بیان عریجون یس و طهره حقیجون
حمیمتی ایجون اسماء حسنی حقیجون
لوح قلم حرمتنه نور تجلی حقیجون
فیض شب دیدار ایجون اسرار اسرا حقیجون
یارب ینه لطفکله سن دفع ایت و بان ویر مهل
یا من لطیف لم یزل اللف بنا فیما نزل
انت القوی نجنا عن قهرک یوم الحلال
یارب صفی الله ایجون یارب نجی الله ایجون
یارب خلیل الله ایجون یارب کلیم الله ایجون
یارب روح الله ایجون یارب حسیب الله ایجون
حضر کاه یول بولیبی اتفی عباد الله ایجون
یارب مقر انبیا اولان یوجه درگاه ایجون
یارب ینه لطفکله سن دفع ایت و بان ویر مهل
یا من لطیف لم یزل اللف بنا فیما نزل
انت القوی نجنا عن قهرک یوم الحلال

یارٔ نیلر حرمتی یارٔ ولیلر عشقنه
 یارٔ اهل بیت ایچون صدیق اکبر عشقنه
 یارٔ عمر و عثمان ایچون یارٔ حیدر عشقنه
 یارٔ امامین عشقنه واردکاری سر عشقنه
 یارٔ صحابه عشقنه مرد غزاور عشقنه
 یارٔ ینه لطفکله سنی دفع ایت و بان ویر مهل
 یامن لطیف لم یزل اللف بنا فیما نزل
 انت القوی نجنا عن قهرک یوم الحلال
 یارٔ شریعت حرمتی آیات و برهان عشقنه
 یارٔ طریقت عشقنه شیخان و پیران عشقنه
 یارٔ حقیقت عشقنه نورکر زمان عشقنه
 یارٔ مهارف کاراولان انسان دیشان عشقنه
 یارٔ یتیمان عشقنه یارٔ هبیان عشقنه
 یارٔ ینه لطفکله سنی دفع ایت و بان ویر مهل
 یامن لطیف لم یزل اللف بنا فیما نزل
 انت القوی نجنا عن قهرک یوم الحلال
 یارٔ و بادن ویر فلاح بو شهره دیدر عشقنه
 هفظ ایت محرم ایله هم فوزی ابرار عشقنه
 یارٔ اسلاف عشقنه یارٔ انیار عشقنه
 یارٔ امطار عشقنه یارٔ ابحار عشقنه
 یارٔ اشجار عشقنه یارٔ ازهار عشقنه
 یارٔ ینه لطفکله سنی دفع ایت و بان ویر مهل

PJESMA IX.

يا منى لطيف لم يزل اللف بنا فيما نزل
انت القوي نجنا عن قهرك يوم الحلال

الهي

اوليا كاريدر جهريه توحيد
كسب ايله نكر يله عشق خدائي
انبيا ياريدر مهريه توحيد
نكر ايله بولمشدر بولانه مولائي
وارسه كوكالده حق اشتياق
ارباب توحيد دن اولميه كل ايراق
الم ربا ايدوپ اصحاب نفاق
نكر يله بوليو يردى درد و دواني
آلدتمه سنى سنى بودهرك مالي
قيده دوشرمة سنى قلب ميالي
نكر و توحيد يله ابل ذوالجالي
بولاهيم دير سنى عز و نواني
كل اى فوزى باشلا توحيد سنده
حق اولاهيم درسنى جانيله بنده
مرغى جانك واركن لانه سنده
سعى ايله بول يورى بيت رضائي

SUMMARY

Poems of Fawzī Mostarac in Turkish

Among the poets and writers from our country who wrote in Oriental languages Fawzi of Mostar (Hercegovina) occupies an important place (died 1747). So far he has been known as the author of »Bubulistan« (Garden of Nightingales) which he wrote in Persian. Writing on Favzi, Safwet-bey Bašagić, Mehmed Handžić and Mili-voje Malić studied his »Bubulistan« only, while they ignored his works in Turkish.

His poetic works in Turkish, which are now available, consist of twenty poems: 3 *chronograms*, in which he glorifies the victory of the Bosnians under Hakim-oglu Ali-pasha, near Banja Luka (1737); 4 *ghazals*; 1 *šarkī*, 1 *elegy* on the occasion of death of Sheikh Yuyo of Mostar in 1707; a *munāğāt* (prayer to God), a *rubā'ī* and 9 *ilāhīs* (devotional songs). His poetry in Turkish is not only an expression of the intimate feelings of the poet, but also the reflex of the trend of the Turkish literature from the first half of the XVIIIth century in the capital as well as in provinces when it was inspired by its own environment, local surroundings, and the national past and tradition.

His *ghazals* are love poems, as well as poems of contemplative nature, or the reflexions of and allusions to the local environment. They are lyric in character and full of rhythm, especially his *šarkī*, which was very popular at the time of Fawzī, the age of Ahmed III (1703—1730).

The classical feature of his poetry, the mystical and didactic tendency, is felt in all his poems, especially in his *elegy*, his *munāğāt* and *ilāhīs* which are hymns devoted to God, the Prophet Muhammed or they are simply the expression of the poet's religious ecstasy.

Although Fawzi made attempts to free himself from the foreign influence and to find inspirations in the Turkish-Oriental environment and tradition, he remained basically our last classic poet. His time was transitional as it can be felt in his poetry. The real changes in the Turkish literature will begin only in the XIXth century under the influence of European literature and of the changes within the Ottoman Empire itself.